

КВІТКОВІ КОМПОЗИЦІЇ ІВАНА ТРУША У СВІТЛІ КРИТИКИ І МЕМУАРИСТИКИ

***Анотація.** Матеріал статті присвячений тематичному циклу «Квіти» Івана Труша. Критичні відгуки на творчий живописний доробок митця, присвячений квітам, доводять його надзвичайність не тільки в контексті творчості галицького художника, але й може претендувати на ексклюзивність в історії українського образотворчого мистецтва.*

***Ключові слова:** живопис, квіти, Іван Труш, критика, мемуаристика.*

Квітковий живопис як своєрідний жанр з'являється ще за часів Стародавньої Греції. Інтерес до флористичних композицій не зникає протягом всієї історії мистецтва. Наприкінці XIX – на початку XX ст. мало хто з живописців не звертається до квіткової тематики. Серед українських художників Львова, які активно вибирають квіти для своїх живописних композицій, насамперед треба згадати О. Новаківського, С. Альбіновську. У творчості І. Труша, відомого портретиста і блискучого пейзажиста, тема квітів стоїть дещо окремо і за кількістю робіт, як не дивно, займає першість серед 6 тис. картин, написаних художником за життя.

Тематичний цикл «Квіти» І. Труша вивчений не повністю, хоча попередні дослідження цієї теми в представлений монографії не тільки свідчать про надзвичайність цього доробку у творчості самого митця, але й можуть претендувати на ексклюзивність в історії українського образотворчого мистецтва. У дослідженні цієї теми основним джерелом були фондові музейні збірки та приватні колекції України, Польщі, Канади, США, епістолярна спадщина і мемуаристика як самого художника, так і його сучасників.

Живописний квітковий доробок митця можна було б назвати серією, якби сам Труш не визначив його як тематичний цикл. Напевно, циклічність – найбільша відмінність Трушевих «квітів» від «квітів» його колег.

Назви тематичних Трушевих циклів згадуються ще в довоєнній пресі: «Виставлені ним (Трушем) цикли несамовито трагічні. Це «Пні» і «Кладовища» [1, с. 21]. М. Каляс згадує про цикл квітів, а В. Козицький – про цикл «Луги і поля» [1, с. 20–21]. Висвітлюючи творчу біографію художника, Я. Нановський згадує про його роботу над циклами на тому чи іншому етапі життя [2, с. 12]. Дослідник зараховує до циклів твори художника за окремими опрацьованими темами, які саме за змістом сюжетів мають назви: «Про самоту», «Луги і поля», «Життя пнів», «В обіймах снігу», «Єврейське кладовище», «Наше життя». Я. Нановський не самостійно іменує цикли, а використовує авторські назви, про які І. Труш згадує в автобіографічній статті: «Етюди з природи були для мене відпочинком після гнітючої праці над портретами і з ними спорідненими всякими кічами, були вікном в моє художнє майбутнє і початком планів на задумані мої твори. Значна їх частина була призначена як підготовка до творів у формі циклів: «В обіймах снігу», «Про самоту», «Луги і поля», «Квіти», «З життя пнів» і на селянських мотивах основний цикл «Наше життя» [3, с. 45].

У процесі порівняння зазначених циклів у Нановського і Труша помітно, що вони не збігаються, а точніше, збігаються частково. Дослідник пише про тему квітів у творчості митця, але не виокремлює її в цикл, хоча сам автор про нього згадує. Художник визначає цикли за критеріями, для яких дуже важливий творчий початок. У його лексиконі «етюди з природи» і «кічи» далекі один від одного поняття, більше того, вони протилежні. Одними він вимушений заробляти на життя, інші є вікном у його художнє майбутнє. Тому одним з основних критеріїв у визначенні Трушевих циклів є їх творче спрямування. Усе ж лише цього замало, щоби знайти різницю між серіями, які теж об'єднуються за творчими темами і циклами, які, на перший погляд, формуються за тими самими критеріями. Відмінність циклу від серії полягає в його завершеності, реалізації задуму автора, який саме образотворчими засобами намагається його донести, зафіксувати й передати глядачеві. У кожному зі згаданих творчих тематичних циклів Труш прагнув передати свої почуття, думки, високу філософію, що базується на його світогляді, і саме за цими критеріями можна виявити різницю між серіями й визначити цикли.

Яка філософія може бути в темі квітів? Відповідь можемо пошукати в описі зустрічі художника з письменником П. Панчем. Після першої зустрічі з митцем літератор згадує про всі цикли, окрім циклу квітів, хоча, напевно, бачить твори і на цю тему. Важко уявити, що у звичайних невеличких етюдах із городніми сюжетами може бути закладений більший зміст, ніж те, що бачить око. У наступні відвідини Труша письменник помічає етюди з зображенням братчиків. Їх велика кількість викликає в нього запитання до художника, який пояснює: «А ви уважніше придивіться до цих квіток: у них же в кожній свій вираз. Правда, ціла гама почуттів, характерів, образів?» [4, с. 144].

Риторично запитуючи, І. Труш насправді відповідає, що він сам шукає та знаходить у садових рослинах. Шукаючи людські риси, прикмети у квітах, він їх персоніфікує. Зрозуміла паралель, яку митець проводить між людиною та рослиною, наділяючи останню людськими почуттями та емоціями.

Це Трушеве визнання добре пояснює змісти його квіткових композицій, в які він не просто закладає чуттєве сприйняття природи, але й намагається символічними засобами прищепити квітам людські переживання. Ставлення до квітки як до живої істоти характерне для символізму. Дотичні відчуття помітні в поетичній прозі доброї знайомої художника Д. Віконської: «Беру одну велику жовту квітку обома руками, нагинаю її до себе, як нагинають до себе обличчя коханої людини. Пальці мої дотикаються розкішно-м'яких пелюсток. Втягну сильний, медово-солодкий, дивно «ідальний» запах середини квітки. Довгі, звисні пелюстки змішалися, поплуталися з моїм волоссям. Приплющую очі – нюхаю запах квітки. Прекрасні зерна дозрівають у ній. Я і вона: Жінка і квітка. Дві живі істоти. Одна людська душа, друга – рослинна. Обидві – втілення Божої волі» [5, с. 36].

З моменту появи І. Труша у Львові після закінчення Краківської академії мистецтв у 1897 році, його перших спроб на ниві мистецтва, його перших виставок артистичні критики виявляють зацікавленість його творчістю. За короткий час він стає улюбленцем львівських прихильників штуки і, як зазначає Р. Братковський, про нього пишуть панегірики [1, с. 15]. Якби навести весь список дописувачів про його художні здобутки, в якому є місце і великих постатей в історії України, перелік імен був би величезним. Більшість авторів звертатимуть увагу на Трушеві квіткові композиції, і це свідчить про те, що ця тема є винятковою, поміченою і, навіть якщо й не посідає першості за значимістю, принаймні, залишає відчутний відбиток в історії мистецтва.

Почесне місце серед згаданих обсервантів займає І. Франко. У листопаді чи грудні 1899 року він оглядає виставку І. Труша в салоні Львівського товариства красних штук. З артистом-малярем та той час вони знайомі не перший рік і мають дружні стосунки. Художник виставляє 38 живописних робіт. Незважаючи на симпатію до юнака, письменник пише статтю, в якій, крім підтримки, лунають доволі критичні зауваження [6, с. 59–63]. Важливо, що багато уваги Франко приділяє побаченим образкам із квітами: «Він (Труш) шукає мальовничих куточків, силкуєть ся підхопити певні кольористичні моменти, і хоч не прикрашає природу, але шукає такої природи, яка б подобала йому. А що його око любить ся в красках і в сильнім освітленю, то й тягнуть його предилекція до ситої зелені, до лілій, півоній та гвоздиків. І треба сказати, що тут, малюючи ті предмети, звичайно ще в яркім сонячнім світлі, Труш створив кілька дійсних перлин, досягнув найвисший шпиль своєї штуки. Тінисті стежки в гарнім цвітнику, різнобарвні кльомби та екзотичні цвіти, ось що удаєть ся йому найліпше» [6, с. 59].

Зауважимо, що в цьому фрагменті Франко визначає перлинами саме Трушеві «квіти», хоча на виставці бачить і портрети, і класичні пейзажі. Ця характеристика, однак, стосується майстерності, з якою виконані картини. Що ж до їхнього змісту, то письменник має серйозні закиди. Франко шукає характерні прикмети, які говорили б, що це галицькі квіти. (Візьмемо сміливість зробити корекцію – характерні українські прикмети). Шукає і не знаходить: «Трушеві малюнки власне не мають нічого свійського, нічого типово галицького; такі цвіти, кльомби, доріжки, будяки та ромени можливі в кожному краю середньої Європи, і не характеристичні для жадного. Того, що характеристичне для нашої східної Галичини, що давало понятє про галицьке село, галицько-руські хати, подвіря, вигони, толоки, дороги, мости, поля – того у д. Труша майже зовсім не знаходимо...» [6, с. 60].

У своїй малярній практиці художник активно використовуватиме (і це стосується пейзажного жанру) два типи композицій: широку панораму і фрагментарну композицію, якій він сам дасть назву «Віч-на-віч». Франко це підмітить і дасть пояснення, спираючись на взірці саме квіткових композицій: «... його малюнки – або мікроскопічні шматочки природи (кльомб, закрут стежки оброслої корчами, купи цвєтів, купа будяків і т. и.), або ширші пейзажі, але скомпоновані так, що на самім переді сцени якісь дрібні предмети (корчі, зелень чи цвіти) заслоняють дальню перспективу, а дальші предмети виходять супроти них мікроскопічно дрібними» [6, с. 61]. Щодо останнього сучасний мистецтвознавець дасть пояснення, що Труш таким чином виділяє, наближує передній план. У цій Франковій примітці є важлива деталь: художник витягує передній план завдяки квітам і рослинам, саме вони збагачують його композицію і дозволяють створити ілюзію глибини простору. Далі Франко торкаєть ся інших моментів доробку Труша, і їх треба розглядати й вивчати в інших аспектах. Письменник, зокрема, цитує також ще одного обсерватора – товариша художника

Д. В. Дембіцького, який у схвальних тонах так само згадує про квіти: «В його творах бачимо широкий край; він малює всюди і все: поля, луки, сади, огороди з цвітами, ярину, береги гірських рік, широкі панорамові види. Білі лілії, жовті іриси (когутки), босяки, ромен, півонії, блавати і т. и. гарним своїм житом поривають око артиста, склонюють його відтворювати ті враження в різних проявах і хвилях» [6, с. 62].

На згадану виставку І. Труша в салоні Львівського товариства красних штук 1899 року дає рецензію ще один письменник – І. Петрушевич [7, с. 14–15]. Він не лише сам характеризує творчий доробок митця, а й наводить висловлювання польських критиків. На Петрушевича також справляють враження квіти: «І. Труш часто вдається до світу рослин, бо, видно, дуже добре його знає і любить барви і різні узори квітів. На полотнах І. Труша ми можемо побачити різні овочеві сади. А передусім на його полотнах присутні наші огороди, де він зображає різні квіти: білі лілії, помаранчеві іриси. І кожен раз він створює все нові і нові сюжети, які залежать від пори року і дня. Є багато таких людей, які байдуже ставляться до творчості І. Труша, аргументуючи це тим, що у тих картинах про квіти нічого геніального не бачать – це все буденщина. Але на то він і є художник, аби зробити з того, де все сіро і просто, шедевр» [7, с. 15].

Після виставки Труш реагує на зауваження Франка. Він не перестає малювати флористичні композиції, але на наступну виставку, яка відбувається у тому ж салоні в червні 1901 року, квітів уже не виставляє. Рецензію на нову персональну експозицію пише тепер М. Грушевський. Він згадує минулу виставку і провідну тему, яка тоді прозвучала, і зазначає про відмінності нинішньої: «На попередній виставі панували огородні цвіти, що звернули загальну увагу свою пишною кольоратурою й виразністю красок. На сій виставі пригадає сей улюблений мотив артиста тільки шість шкіців з цвітучих дерев, гарних, хоч попсованих невідповідною оправою, – вони на сій виставі одначе займають зовсім другорядне місце» [8, с. 109]. Отже, квітів нема, але присутні дотичні сюжети квітучих дерев, це окрема підтема тематичного циклу. Хоч Грушевський і відводить їм ніби незначне місце, але етюди настільки привертають увагу, що він згадує їх двічі: «Й між ними багато прекрасних, вповні артистичних річий; про образки цвітучих дерев я вже згадав...» [8, с. 110].

Як зазначить М. Голубець, друга самостійна виставка уgruntувала славу Труша; крім української преси, багато прихильної уваги присвятила їй польська фахова критика [9, с. 49].

Справді, у львівський довоєнний (1900–1913) період своєї творчості художник багато виставляється і стає відомим не тільки в Галичині. Київський артистичний обсерватор І. Александренко в оглядовій статті про галицьке тогочасне мистецтво згадує Труша і його квіти: «Труш пишить природу сь любовью, лучше сказать – сь нежною влюбленностью вь нее. Особенно хорошо удаются ему придорожные полевые цветы – целая скала самых разнообразных тоновъ соединенных вь гармоничное целое» [10, с. 409]. Дійсно, початок ХХ століття був для художника надзвичайно активним і плідним, що яскраво засвідчує кількість рецензій на його доробок. Майже кожен із дописувачів, перераховуючи здобутки митця чи то в портретному жанрі, чи то в пейзажі, обов'язково згадує квіти. У його колеги по цеху, художника Братковського, знаходимо: «Довго можна дивитися на куцъ бузка...» [1, с. 15]. Так само в М. Мочульського: «На них розкішно цвіли червоні маки, пишалася сита зелень, сміялось животворне сонце і клало пристрасні цілунки на спрагнені уста природи. Свіжістю, молодістю і запахом віяло з Трушевих картин» [11, с. 63]. Justus (криптонім) у «Gazecie Lwowskiej» вторить попередникам: «Чи група полум'яних флоксів – все відтворено правдиво, чарівно, поетично, без усяких модних синтез і пошуків за оригінальністю техніки або ультрасуб'єктивного споглядання на природу» [11, с. 63]. Польський часопис «Nasz Kraj» друкує статтю, в якій автор також захоплюється Трушевими квітами: «Коли дивишся на куцъ лілей, намальованих Іваном Трушем, видається, що колисані подихом серпневого вітру, звільна замикаються сніжні корони квітів» [12, с. 16]. Три статті про Труша друкує А. Шредер, в одній з яких згадує картину «В саду», написану при місячному сяйві [1, с. 19]. Про неї також скаже В. Маричевський, описуючи спільну виставку французьких, австрійських і польських художників: «Незрівнянні світляні ефекти бачимо в картині «В саду». Треба бути великим митцем, щоб досягти такого ефекту...» [1, с. 17]. У його матеріалі знову буде акцентовано на квітах. «Маричевський пише, що Труш цього разу виступив виключно із студіями квітів, що цю тему опрацьовує він з незвичайним талантом, з великою мистецькою культурою. До найбільш зрілих картин належить «Гірлянда» – чудова за композицією, колористикою та декоративністю» [1, с. 17].

Найвідоміший бібліограф І. Труша львівський мистецтвознавець Я. Нановський запозичує у Франка термін «перлини», коли звертається до теми квітів. «Справжніми перлинами у творчості І. Труша є маленькі етюди з природи, великий цикл квітів, сповнених простоти і безпосередності вражень та колористичного багатства. Художник любив малювати квіти в природі, як вони ростуть і пишються барвами в сонячному світлі, ніколи не трактуючи їх як натюрморти» [13, с. 4]. Тут можна не погодитись із паном Ярком, як ніжно називали його музейні колеги, не щодо перлин, а щодо натюрмортів (про це йтиметься в іншому розділі).

Якщо Франко, а слідом і Нановський називає Трушеві квіти перлинами, то М. Каляс назве цикл «Квіти» гімном природи, виспіваним художником великого таланту [14, с. 3].

Але не всім до вподоби його флористична тематика. У 1934 році майстерню художника відвідує відома письменниця, красуня-розумниця, портрет якої свого часу писав О. Новаківський, одна з найяскравіших літературно-мистецьких критиків Л. Федорович-Малицька. Це були не перші її відвідини творчої лабораторії галицького маляра. Раніше вона захоплювалась його квітами: «Минуло вже може десять літ, відколи я була в його робітні та любивалась циклом “Квіти”» [15, с. 1]. Коли вона оглядала цього разу живописний доробок митця, їй на очі потрапив картон, який жакнув її: «Це була довга дорога з перспективою, обсаджена пініями. Під ними видко було багато яскраво-цеглястих маків, сирих у кольорі, просто з туби. Дійсно погане. Мимовільно я спитала себе: чи справді треба малювати такі речі на продаж?» [15, с. 1].

Напевно, не варто перейматися такою реакцією на картини, зроблені для продажу. Труш навіть погодився тоді з Ліною, бо сам називав подібні роботи «кітчами».

Свій панегірик Трушевим квітам складає і Г. Островський, один із найвідоміших трушезнавців радянської доби: «Усе своє життя художник з величезною любов'ю писав квіти і рослини. Квіти Труш зображав не відокремлено, але у нерозривній єдності з оточуючою їх природою. Земля, трава, сонячні полиски і глибокі тіні надають їм чаруючої життєвості і відчутної достовірності. Здається, начебто чуєш їх щонайменше дихання, відчуваєш їх пахощі, ніжний подих ледве вловимого вітерцю. Айстри і флокси, братки і настурції, іриси і піони, маки і хризантеми, дивують чарівним багатством найрізноманітніших кольорових акцентів і нюансів. Поєднання землі, насиченої зелені, червоних, синіх, білих і жовтих кольорів, освітлених полудневим сонцем або ж косими променями заходу, звучить сильним акордом» [16, с. 56].

Увага критиків до теми квітів у творчості Труша, їх мистецтвознавчий аналіз дає змогу по-іншому глянути на цей цикл, можливо, зробити переоцінку його творчості зі зміною акцентів значимості окремих напрямів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чехович С. Іван Труш: Збірник міжнародної конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження. *Іван Труш у світлі сучасної йому критики*. Львів : Вид. Львівського університету, 1972. 139 с.
2. Нановський Я. Іван Труш. Київ : Мистецтво, 1967. 88 с.
3. Труш І. Творчий шлях художника. *Література і мистецтво*. 1940. № 2. С. 43–46.
4. Панч П. Філософ із допитливими очима. *Жовтень*. 1967. № 4. С. 143–145.
5. Віконська Д. Жінка в чорному: Етюди, поезії в прозі, нариси, діалоги; Джеймс Джонс: Тайна його мистецького обличчя / Упоряд., літ. редакція, передм. і прим. В. Габора. Львів : ЛА «Піраміда», 2013. 108 с.
6. Франко І. Малюнки Івана Труша. *Літературно-науковий вісник*. 1900. Т. 9, кн. 1. С. 59–63.
7. Петрушевич І. Малюнки Івана Труша. *Будучність*. 1899. № 9–10. С. 14–15.
8. Грушевський М. Друга вистава образів Ів. Труша. *Літературно-науковий вісник*. 1901. Т. 15, кн. 8. С. 108–111.
9. Голубець М. Іван Труш. *Література і мистецтво*. 1941. № 4. С. 48–50.
10. Александренко И. Современное украинское искусство в Галиции. Искусство. Живопись. Графика. *Художественная печать*. 1911. № 10. С. 397–413.
11. Мочульський М. Іван Труш. *Артистичний вісник*. 1905. Зош. 5. С. 63.
12. Zbierzchowski H. Iwan Trusz. *Nasz Kraj*, 1906. Т. 2. zeszyt 19. S. 15–18.
13. Нановський Я. Іван Труш. Радянське мистецтво, 1951. 28 берез. С. 4.
14. Kalas M. *Ze sztuki*. Wiek nowy, 1929. XI. S. 3.
15. Федорович-Малицька І. Відвідини у мистця-самотника. *Назустріч*. 1934. Ч. 10. С. 1.
16. Островський Г.С. Труш. НМЛ, Архів Труша 301. Арк. 94.

Ю. В. Ямаш. Цветочные композиции Ивана Труша в свете критики и мемуаристики. – Статья.

Анотація. Матеріали статті присвячені тематичному циклу «Цветы» Івана Труша. Критическіе отзвыы на творческее живописное наследие творца, посвященное цветам, доказывает его уникальность не только в контексте творчества галицкого художника, но и может претендовать на эксклюзивность в истории украинского изобразительного искусства.

Ключевые слова: живопись, цветы, Иван Труш, критика, мемуаристика.

Yu. Yamash. Floral arrangements of Ivan Trush in the light of criticism and memoirs. – Article.

Summary. The material of the article is devoted to the thematic cycle “Flowers” by Ivan Trush. Critical reviews of the artist’s creative painting work devoted to flowers proves its extraordinariness not only in the context of the Galician artist’s work, but can also claim exclusivity in the history of Ukrainian fine art.

Key words: painting, flowers, Ivan Trush, criticism, memoirs.